

Skoupý, Arnošt

Internace účastníků polského lednového povstání na Moravě v letech 1863-1965

Res Historica 30, 61-70

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Arnošt Skoupý

Internace účastníků polského lednového povstání na Moravě v letech 1863–1865

V pracích o polském lednovém povstání v roce 1863 je tematika internace jeho účastníků v Rakousku reflektována na různém stupni informovanosti. Uceleněji jsou známy především politické souvislosti internace, méně však její průběh a dílčí věcné stránky její vnitřní problematiky.¹ Za objektivní překážku komplexnějšího zpracování lze považovat skutečnost, že příslušné prameny se nacházejí rozptýleny ve fondech řady archivů v několika zemích. Můj příspěvek sleduje cíl aspoň zčásti přiblížit některé stránky a souvislosti internace jako dobového projevu rakouské politiky. Pojat jako dílčí vstup do tematiky je orientován jak k základní faktografii internace, tak i k jejímu prostředí, při čemž hlavní zřetel se upírá k Olomouci, která se stala místem největšího soustředění internovaných a měla rovněž specifickou funkci v rámci celé internanční sítě na Moravě.

Volba olomoucké pevnosti za místo internace prchajících účastníků polského povstání roku 1863 nebyla ničím zásadně novým, neboť už od konce 18. století se stalo dosti častou praxí, že sem byli umísťováni pod policejní dozor jednotlivci různé národní příslušnosti, považovaní rakouskými státními orgány za politicky nepohodlné nebo nebezpečné. Mimořádnost opatření vůči uprchlíkům z povstání spočívala v tom, že nyní šlo o internaci velkého množství, několika stovek jedinců. K tomu poskytovala olomoucká pevnost prostorové podmínky, neboť od padesátých let 19. století byla ještě rozšiřována o několik vnějších pevnůstek, zatímco početní stav vojenské posádky byl na počátku šedesátých let vzhledem k její celkové kapacitě sotva poloviční.² Praktickou roli hrála okolnost, že Olo-

¹ Blíže např. S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983; H. Wereszycki, *Austria i powstanie styczniowe*, Lwów 1930; J. W. Borejsza, *Emigracja polska po powstaniu styczniowym*, Warszawa 1966. Z českých autorů Zd. Hájek: *Internace Mariana Langiewiczze v Josefově*, [w:] *Česko polský sborník vědeckých prací*, Praha 1955; B. Indra, *Polacy uchodźcy na Śląsku w latach 1864–1866*, „Sobótka” 1951, R. VI.

² J. Bartoš a kol., *Malé dějiny Olomouce*, Ostrava 1972, s. 96–7, 105.

mouc již měla železniční spojení ze západní a východní Haličí³, s jejich správními středisky Krakovem a Lvovem (s ním od roku 1861), kde byla sídla policejních ředitelství. Tyto policejní úřady po rozhodnutí rakouské vlády z 13. března 1863 internovat povstalce přechající z ruského záboru organizovaly jejich transporty hlouběji do státního vnitrozemí mimo půdu vlastní Haliče.

Také v Olomouci existoval už od předchozích let státní policejní úřad a je mu nyní přináležela veškerá činnost související s příjmem přivážených Poláků, s jejich umístěním a vykonáváním dozoru. Spolu s ustanovením nových administrativních úřadů i represivního aparátu po porážce revoluce 1848–1849 byl císařským rozhodnutím nakrátko zřízen k 1. lednu 1853 v Olomouci policejní komisariát. Ke dni 25. března 1863 byl sice zrušen, ale zůstala tu policejní expozitura, podřízená policejnímu ředitelství v Brně. A právě její další působnost se stala jedním z opatření vnitropolitických postupů rakouské vlády a jejích správních institucí proti povstaleckým Polákům. Náplň činnosti policejní expozitury totiž zahrnovala cizineckou agendu a hlavně výkon internace a dohled nad zadržovanými Poláky. V čele expozitury zůstával z dřívějšíka policejní komisař Emanuel Weber, jehož v září vystřídal komisař Albert Klostersitz jako vedoucí policejní expozitury a internačních záležitostí.⁴

Pokud můžeme soudit z novinových správ, zdá se, že první transport internovaných Poláků přijel na Moravu 18. března 1863. Ne sice do Olomouce, nýbrž do Brna, odkud byli další den odvezeni do Jihlavy a tam umístěni ve vojenských kasárnách. Krátce za první skupinou přibyly dvě další, takže počet osob internovaných v Jihlavě vzrostl asi na 150 osob.⁵ Mezitím byly dokončeny přípravy k umístění jejich většího počtu v olomoucké pevnosti. 25. března 1863 přihlíželo množství obyvatel u nádraží v Olomouci příjezdu vůbec největšího transportu. Toho dne zaznamenal policejní úředník 449 Poláků internovaných v pevnosti.⁶ Jejich transport na Moravu a do Olomouce je možno klást do souvislosti s vývojem událostí na povstaleckém území Království polského, kdy po bitvě u Grochowisk 18 března se dosavadní diktátor povstání Marian Langiewicz rozhodl přejít na území rakouské Haliče.⁷ Po Langiewiczově odchodu začaly pak v následujících dnech živelně přecházet na haličskou stranu i oddíly povstaleckého korpusu. Jejich příslušníci byli na rakouském území odzbrojováni a v dalších týdnech po skupinách odváženi do internace v Olomouci.

³ S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795–1918*, Warszawa 1976, s. 226.

⁴ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále ZAOI), fond Policejní komisariát v Olomouci 1852–1866 (dále fond PK), Inventář s. 3–4.

⁵ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZAB), fond B 26, kart.196. Těž Moravská Orlice, Brno. 19.3., 21.3., 24.3.1863.

⁶ ZA Ol, fond PK., kart.11, seznamy eskortovaných; též Moravan, Olomouc, 28.3.1863.

⁷ S. Kieniewicz, *op. cit.*, s. 436.

V dubnu a květnu se přijížděly nové transporty o 40–65 mužích a počet internovaných Poláků se rychle zvyšoval, až 7. června 1863 dosáhl množství 1040, tj. nejvyššího počtu celkového stavu vůbec.⁸ V průběhu doby se však početní stav z nejrůznějších důvodů měnil a v letech 1863–1864 se pohyboval v průměru mezi 650–900 internovanými. Rakouské státní úřady už od počátku příprav internace nepočítaly pouze s Olomoucí, ale i s jinými místy ve vnitrozemí. Kromě Jihlavy, kde pod dohledem pobývalo v průměru 200–280 Poláků, byla jejich jiná část umístěna i do Telče (100–150 mužů)⁹ a místem jejich velkého soustředění se stal rovněž Hradec Králové. První skupina z Olomouce sem přibyla sice až 1. prosince 1863, ale v dalších měsících se zdejší internační tábor, situovaných rovněž v pevnostních objektech, vyrovnal počtem střezných stavu v Olomouci.¹⁰

Olomoucká pevnost tak v organizační síti internace plnila dvě funkce: jednak jako místo nuceného pobytu, jednak jako středisko částečně zprostředkující převádění Poláků do jiných míst. Během pokračujících přísunů a přesunů lze zaznamenat novou, zvýšenou vlnu internace v únoru a březnu roku 1864. Ta nepochybně souvisela se zostřeným postupem rakouské vlády a jejích úřadů v Haliči. Tam pod tlakem zhoršující se politické situace, zvýšeného úsilí části obyvatel pomáhat povstalcům v Království, ale i v kontextu snah rakouské zahraniční politiky o sblížení s Ruskem vyhlásil po rozhodnutí vlády místodržitel Alexandr Mensdorf-Pouilly 2. února 1864 stav obležení.¹¹ Od té chvíle se protiruská vystoupení kvalifikovala jako spiknutí proti Rakousku. Policejní a vojenská opatření pak postihla nejen domácí podporovatele povstání, ale zejména masu jeho účastníků uprchlých do Haliče, kde se ukrývali a představovali jádro utvářených vojenských oddílů, které se měly vracet přes hranici na povstalecké území. Po zavedení stavu obležení měli všichni až na výjimky opustit Halič. Někteří byli vydáváni carským úřadům, jiní mohli emigrovat a ty, kteří neměli dostatek prostředků, čekal internační tábor ve vnitrozemí.¹² V Olomouci se znovu zvýšil jejich počet nad 900, podobně vzrostl i stav v Hradci Králové.

Hlavním ubytovacím objektem Poláků v Olomouci byla pevnost na Tabulovém vrchu (Fort Tafelberg). Z denních policejních hlášení o okamžitém stavu lze konstatovat, že tu podle potřeb bylo pod dohledem 500–700 mužů. V případech zvýšeného počtu se pomocně využívalo pevnůstky č. 22 na Lazcích s kapacitou

⁸ ZAOI, fond PK, kart 11, denní raporty o rozmístění Poláků v objektech pevnosti.

⁹ *Ibid.*, rovněž K. Olszański, *Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego*, Kraków 1975, s. 184.

¹⁰ L. Domeček, *Polští povstalci internovaní v Hradci Králové v letech 1863–1865*, Hradec Králové 1924, s. 5–6. K roku 1864 udává až 930 internovaných.

¹¹ H. Wereszycki, *op. cit.*, s. 294.

¹² *Ibid.*, s. 29. Též J. W. Borejsza, *op. cit.*, s. 17–18.

cca 160 mužů a dělostřelecké pevnosti č. 13 (Fort Ziegelschlag) s prostorami pro 200–230 jednotlivců. V každém tomto objektu byla kuchyň, sociální zařízení a společné ubikace. Každý internovaný měl pro sebe k dispozici jen dřevěnou pryčnu, slaměný kavalec, podhlavník a pokrývku.¹³ K podmínkám internace náležela nezbytná hospitalizace onemocnělých ve vojenské nemocnici v budově bývalého kláštera Hradisko. Na počátku internace, tj. bezprostředně po příchodu z povstaleckého území, bylo evidováno 40–50 nemocných. Později jejich počet klesal a za dvě léta internace zemřelo v olomoucké posádkové nemocnici 24 polských pacientů.¹⁴

Více než kilometrová vzdálenost uvedených objektů od hradeb vlastního města znesnadňovala styk s jeho obyvateli. Jen velmi málo Poláků si mohlo dovolit pronájem v soukromém bytě (i při nuceném pobytu to možné bylo). A to i toho důvodu, že v Olomouci trval nedostatek podnájmů a byly velmi drahé. V letních měsících roku 1863 bydlelo v soukromí 23 internovaných, poté jejich počet klesal a v roce 1864 evidoval policejní úřad pouze jednoho Poláka v podnájmu. Někteří zámožnější z Olomouce odcházeli a vyhledávali příznivější možnosti bydlení v Brně a jiných místech.

Po materiální stránce se staral o vydržování internovaných Poláků rakouský erár, a to stanovenou částkou 30 krejcarů na osobu denně. Např. v Jihlavě se jim sráželo na stravu a prádlo 18 krejcarů, zbývajících 12 krejcarů dostávali vyplaceno na ruku. Některým z nich přicházela finanční podpora z domova, jednak prostřednictvím státní pošty, nebo přes bankovní domy v zahraničí. Pro většinu měly částečný význam veřejné sbírky organizované solidární částí české veřejnosti v Praze i v jiných českých městech. V Olomouci, městě s českou menšinou, narážela zpočátku podobná iniciativa na překážky i na odpor místních německých úřadů. Svědčí o tom stížnost v místních novinách *Moravan*, jež vyslovil naději, že „zde bude povolena aspoň sbírka oděvů – když přece nejde o kontraband...“¹⁵

Tehdejší pozorovatelé si podle vnějších příznaků záhy všimli vnitřních rozdílů mezi Poláky v jejich sociálním postavení a materiálním zabezpečení. „*Moravan*“ s určitou hořkostí několikrát konstatoval, že tzv. „lidé z lepších vrstev“, inteligence, důstojníci, šlechtici z Olomouce odcházejí sami, nebo jsou přemísťováni z rozhodnutí úřadů. Vůbec je zřejmé, že úřady prováděly mezi Poláky separaci ve snaze izolovat lidovou masu internovaných od jejich vojenských vůdců a politických autorit. Dokazuje to např. přísná izolace Mariana Langiewicze v Tišnově a posléze v pevnosti Josefově. Z hlediska sociální skladby bylo ve výše uvede-

¹³ ZAOI, fond. PK, kart 12 a kart. 13.

¹⁴ *Ibid.*, kart.11, kart. 12

¹⁵ *Moravan*, Olomouc 9.4, 27.4. a 28.4.1863.

ném velkém transportu Poláků do Olomouce kolem 80% příslušníků středních a nižších městských vrstev, asi 10% rolníků, zbytek náležel k inteligenci.¹⁶

Mnozí národně cítící Češi v uváděných moravských městech se chovali k Polákům přátelsky a s neskryvanou náklonností, doprovázenou drobnou pomocí. Duchovním zdrojem sympatií ze strany Čechů nebylo ovšem pouze postavení Poláků v podmínkách nuceného pobytu, ale jejich celková situace jako příslušníků národa, který bojuje za obnovu své státnosti i za politický a sociální pokrok. Místní česká veřejnost v Olomouci byla zejména v prvních měsících pravidelně informována českým tiskem (olomoucký *Moravan*, brněnská *Moravská orlice*) o událostech v království, o vývoji a osudech povstání. Přitom nutno podotknout, že noviny které vytvářely veřejné mínění, vysvětlovaly povstání Poláků nikoliv jako boj proti ruskému národu, ale jako boj proti carovi, proti carskému absolutismu.

V omezených možnostech internace, v nichž zpočátku měli přece jen jistou možnost, docházelo postupně mezi Poláky k pokusům organizovat kolektivní akce. Když v dubnu hromadně navštěvovali olomoucké kostely, obešlo se to ještě bez reakce zdejšího policejního úřadu. Krátce nato však – 4. května – uspořádali shromáždění politické povahy, na počest výročí ústavy z roku 1791.¹⁷ Byť vzpomínková oslava proběhla klidně a s obřady v městském farním chrámu sv. Mořice, byla zřejmě úřady pochopena jako nebezpečný precedens toho, že internovaní budou vyhledávat další možnosti a důvody k novým společným podnikům.

Takový důvod se dostavil záhy, i když nepředvídaně a přirozenou cestou. V olomoucké posádkové nemocnici zemřel 8. května devatenáctiletý Henryk Pirecki; podle policejních záznamů to byl první případ mezi internovanými od počátku jejich pobytu. Pireckého přátelé v internaci zahájili bezprostředně přípravy k pohřbu, který se měl stát i manifestací jejich vlastenecké jednoty. Úřady v Olomouci však Polákům účast na pohřbu jejich spolubojovníka zakázaly. Brány pevnosti na Tabulovém vrchu i v ostatních pevnůstkách byly zavřeny a do města mohli jenom jednotlivci v ozbrojeném doprovodu. Napjaté okolnosti kolem pohřbu nezůstaly utajeny místní české veřejnosti. Avšak tu se městský a policejní úřad snažily dezorientovat, aby nedošlo k masovému projevu česko-polské solidarity. V den pohřbu, 11. května, nebyla proto rakev se zemřelým Polákem dopravována přes město, nýbrž vnějškem kolem hradeb na vojenský hřbitov.¹⁸ Mnohým Čechům se však podařilo zjistit pravý stav věcí, přispěchat na místo pohřbu a položit věnec se stuhami v polských národních barvách.

¹⁶ *Moravan* 12.5., 14.5.1863; *Moravská orlice*, Brno 14.5.1863.

¹⁷ *Moravská orlice* 6.5.1863.

¹⁸ *Moravan* 12.5., 14.5.1863; *Moravská orlice* 14.5.1863.

Můžeme oprávněně usuzovat, že po necelých dvou měsících pobytu Poláků v Olomouci nabýval vztah mezi nimi a českým obyvatelstvem výraznějšího politického zabarvení. Sympatie Čechů a jejich účast na pohřbu byly pak nadále předmětem policejního vyšetřování. Podle svědeckých informací, dodaných policejnímu komisaři Weberovi, se pohřbu mimo jiných zúčastnilo asi 100 českých studentů zdejšího německého gymnázia, reálky i skupina studentů medicíny z Prahy, kteří tu byli na praxi.¹⁹ Účastníkům pohřbu byl rozdáván list s básní nazvanou „Nad hrobem bratra Poláka 10. května 1863“, který v Olomouci vytiskl František Slavík. Báseň sice nebyla zaměřena protirakousky, ale vyjadřovala slovanskou sounáležitost s Poláky a víru v budoucí svobodu Polska. Její celkový ráz svědčí o zjevně polonofilském stanovisku anonymního autora, jímž byl se vši pravděpodobností František Jaroslav Kubíček, mladý redaktor olomouckého „Moravana“.²⁰

Zemské místodržitelství v Brně si vyžádalo od olomouckého policejního komisaře podrobné vyšetření celé záležitosti. Zdůraznilo, že nejrůznější formy pomoci a sympatií Čechů vůči Polákům sledují hlavně ten účel, aby napomohly získat ke spolupráci haličskou polskou reprezentaci na říšské radě ve Vídni.²¹ Komisař Weber v odpovědi nijak nepopíral skutečnost, že na olomouckých ulicích a náměstích dochází ke stykům mezi českými studenty a Poláky, ale celkově se snažil snížit a tlumit význam inkriminované události. Jádrem Weberovy relace, opřené i o informace konfidentů, byla však charakteristika počínání ředitelů obou místních středních škol, které měly nemálo českých studentů. Zatímco o řediteli gymnázia Johannu Sobolovi se Weber vyslovil jako o občansky a politicky bezúhonném, ředitele reálky Josefa V. Houšku označil za přívržence „slovanské strany“ či „české strany“, který má vliv na učitele i studenty ústavu a je současně příliš chytrý, aby provedl něco, čím by se kompromitoval v očích úřadů.²² Mezi Poláky, kteří byli v Olomouci v průběhu roku 1863 internováni, tvořili naprostou většinu mladí lidé ve věku od 17 do 25 let. Poměr všech k internaci se měnil v souvislosti s vývojem událostí v Království polském a s průběhem povstání. Vzhledem k poměrně volnosti pohybu, kterou zpočátku v Olomouci měli, docházelo hned v prvních měsících k mnoha individuálním i kolektivním pokusům o útěk, jenž byl převážně motivován snahou vrátit se přes Halič znovu do povstání. Např. v květnu roku 1863 zaznamenala policie 125 uprchlých, v červnu 165, v srpnu 149.²³ Tato početnost souvisela i se skutečností, že Poláci

¹⁹ ZA Ol, fond PK, kart 5.

²⁰ F. J. Kubíček zemřel v Brně 17.2.1865; blíže o něm nekrolog v Olomouckých novinách 22.2.1865.

²¹ ZA Ol, fond PK, kart. 5, dopis Prezidia Zemského místodržitelství v Brně z 23.5.1863.

²² *Ibid.*, dopis komisaře Webera z 1.6.1863.

²³ ZA Ol, fond PK, kart. 11; před krajským soudem v Olomouci byl vyšetřován Zikmund Walecki, který se pokusil na Tabulovém vrchu o prolomení zdi – MZAB, fond B26, kart.196.

v Olomouci se organizovali ve skupinách, měli své vůdce a tajně se cvičili vojensky i v podmínkách internace. Ne všechny útoky byly úspěšné a několik desítek jednotlivců, směřujících na Ostravsko a do Haliče bylo vráceno zpět a zpravidla přemístěno do jiného místa internace. V důsledku častých úteků z Olomouce, ale také z Jihlavy a Telče, se objevovaly zprávy o tom, že vláda pomýšlí převzít internované Poláky hlouběji do rakouského vnitrozemí, hlavně do Štýrska, Korutan a Kraňska.²⁴

Ve všech místech pomáhala Polákům v útěcích česká veřejnost. Olomoucká policie o sympatiích a aktivitě místních Čechů věděla, přesto se pokusy o útek výrazně snížily až s příchodem zimy roku 1863 a v prvních měsících roku následujícího, kdy polské povstání po nových porážkách zanikalo.

Rakouský policejní aparát byl úspěšnější v zachycování uprchlíků, než ve snahách objevit jejich pomocníky v řadách českého obyvatelstva. Za pomoci provokatérů došlo v únoru 1864 k zatčení železničního inženýra Jana Gérinka, jenž pak spolu s dalšími třemi zaměstnanci byl kromě jiného obviněn z napomáhání Polákům k útěku z Olomouce a Jihlavy a na základě obžaloby podroben soudnímu procesu u zemského soudu v Brně ve dnech 11–15. října 1864.²⁵

K zamezování úteků internovaných Poláků z moravských měst byla ovšem použita zostřená policejní opatření a zpřísněný dozor, což mělo zabraňovat také styku Poláků s českým obyvatelstvem. V Olomouci komisař Weber a po něm Klostersitz prováděli důslednější vyšetřování a ty Poláky, o jejichž kontaktech (zejména s olomouckými českými studenty) se vědělo, přemísťovali jinam, hlavně do Jihlavy. Značně omezili pohyb Poláků po městě a vytvořili režim přísného dozoru, kterým se internace de facto měnila v poloviční věznění. I když docházelo k incidentům se strážemi a Poláci podávali stížnosti na celkové zacházení s nimi, nezůstala přijatá opatření jen krátkodobá.²⁶ Dokládají to také záznamy dozírající strážě o odchodech a příchodech v pevnosti na Tabulovém vrchu, a to v období od 1. září 1864 do 27. ledna 1865, tedy v době víc než rok vzdálené od letních měsíců roku 1863 a současně v době, kdy povstání v Království již bylo poraženo. Přesto režim polovazby internovaných trval dál. Do města byly z pevnosti za vojenské asistence propouštěny jen určené skupiny 2–8 mužů na vymezenou dobu a za účelem nákupů, případně návštěvy bohoslužeb.²⁷

Uvedená opatření olomouckého policejního úřadu neušla pozornosti brněnských novin. Moravská orlice v kritickém tónu konstatovala omezený pohyb Poláků po ulicích v doprovodu vojenské stráže i nepatrný styk veřejnosti s nimi, což působily obavy českých obyvatel z policejního podezírání a případné

²⁴ Zď. Hájek, *op. cit.*, s. 508, 538.

²⁵ Podrobné zprávy o procesu přinášela Moravská orlice denně ve dnech 15. až 19.10.1864.

²⁶ Moravská orlice 7.10.1863.

²⁷ ZA Ol, fond PK, kart. 13.

represe. Moravská orlice vůbec kromě zpráv o událostech v polském povstání přinášela časté a různorodé informace o Polácích internovaných v Olomouci a druhých moravských městech. Vedle zpráv o transportech, přesunech, o chování internovaných i jejich útěcích či konfliktech s policií měly v působení na českou veřejnost významný vliv také informace o sympatiích s Poláky v českých zemích i v zahraničí, o sbírkách ve prospěch internovaných v českém prostředí aj.²⁸ Celkově propolské stanovisko Moravské orlice pak způsobilo její redakci soudní a policejní vyšetřování a úřední prohlídky.²⁹

Represe ze strany úřadů postupně ovlivnila také ráz zpravodajství českého tisku v Olomouci. Zdejší „Moravan“ se až do června 1863 doplňoval s Moravskou orlicí, která z něho přetiskovala řadu místních informací. V červnu však byl s redakcí olomouckého listu zahájen u zemského soudu v Brně proces, v němž byla mimo jiné obviněna z federalistických tendencí.³⁰ V důsledku soudního řízení musel z redakce listu odejít výše zmíněný František Kubíček (později spolupracoval s Moravskou orlicí a pražskými Národními listy) a nová redakce Moravana zprávy o Polácích již značně zredukovala. I následný český tisk v Olomouci – „Morava“ (od roku 1864) a „Olomoucké noviny“ (1865) přinášel o Polácích ve srovnání s Moravskou orlicí méně informací a byl v jejich výběru a ve svých stanoviscích mnohem opatrnější.³¹

S postupným dozníváním a zánikem povstání v Království polském v průběhu roku 1864 přirozeně a naléhavěji vyvstávala otázka dalšího a definitivního vyřešení osudu Poláků střežených v moravských městech, když jejich pobyt na rakouském území byl na jedné straně nelegální, na druhé straně na něm byli drženi násilně. Celá záležitost ovšem měla své vnitropolitické i zahraničně politické aspekty, jakož i aspekty právní a ekonomické, jež dohromady byly pro rakouskou vládu těžko slučitelné. Internovaní odmítali možnost návratu do Království, kde car vyhlásil amnestii, naproti tomu rakouská vláda, nadřazujíc politické aspekty ostatním, odkládala možnost jejich odchodu do emigrace.

V situaci pro Poláky takto bezvýhodné začalo se mezi nimi s nábořem do dobrovolnických oddílů pro armádu Maxmiliána Habsburského, jenž jako nástroj expanzivní politiky Napoleona III. vedl válku proti národně osvobozenkému hnutí v Mexiku. Nábor organizovala od září 1864 zvláštní střediska v Lublani a ve Vídni a prováděla jej zprvu v Olomouci. V průběhu necelých 14 dní zde

²⁸ Moravská orlice 15.4 a 21.4.1863; 27.5., 4.6.1863.

²⁹ Zd. Hájek, *op. cit.*, s. 537.

³⁰ Viz o tom zprávy v Moravanu v červnu až srpnu 1863. Též Filip Zd., *Tiskařská rodina Slavíků v Olomouci a Šumperku*. In: Sborník rukopisných prací Jiřimu Skaličkovi k 23.4.1972, III. díl, s. 370–391.

³¹ Vše je konkrétně patrné ze srovnání prvních ročníků olomouckých novin Moravan (1863), Morava (1864), Olomoucké noviny (1865).

bylo získáno 240 Poláků a v říjnu dalších 25.³² Pro tak velký počet naverbovaných v počáteční fázi akce lze přijmout vysvětlení polských historiků, že internovaní se přihlašovali pod vlivem různých motivů: na jedny působily těžké podmínky internace, politické představy o tom, že dojde k mezinárodnímu konfliktu, v němž Napoleon III. pomůže Polákům, jiné lákalo dobrodružství, vidina štěstí v Americe, nabytí slibované půdy, někteří pak byli k účasti v Maxmiliánových sborech přinuceni a silný účinek vůbec měla nejistota z budoucnosti a strach z vydání carskému Rusku a vyhnání na Sibiř.³³ Zdá se, že faktor strachu měl zvláštní podíl právě na značných výsledcích náboru v Olomouci. Totiž už předtím přinesl český tisk zprávu, že 240 Poláků z Olomouce má být vydáno carským úřadům. Informace sice nebyla nijak věrohodně podložena, ale naznačuje atmosféru nejistoty v osudech Poláků a nepřímo i praktiky, kterých rakouští náhončí v psychickém tlaku na ně používali.³⁴

Po provedení podobného náboru v Jihlavě a Telči byla internace Poláků v obou těchto městech ukončena, neboť celkem 223 těch, kteří nepodlehli nátlaku či nabídkám, bylo ve dnech 21.-25.října 1864 přemístěno do uvolněných prostor v Olomouci.³⁵ Tak se tak stala už jediným internačním místem na Moravě. Z okamžitého stavu 693 pak od počátku listopadu 1864 do února 1865 odešli do mexických oddílů ještě 54 muži. Pokud je správný odhad, že pro Maxmiliánovy legie v Mexiku bylo z internace v Rakousku odesláno celkem asi 800 Poláků³⁶, pak necelá polovina (339) přišla z olomoucké pevnosti.

Pouze nepatrná část z nich se dala naverbovat ještě v době, kdy se již začalo jednat a rozhodovat o zrušení internace Poláků vůbec a o jejich propuštění do emigrace. Došlo k tomu v lednu 1865, když na zasedání říšské rady ve Vídni v průběhu sporu, vedeného politickou opozicí, o uvolnění Mariana Langiewicze z internace v Josefově ujistil policejní ministr Mecséry sněmovnu, že také ostatní Poláci budou propuštěni.³⁷

Ve skutečnosti lze první odchody Poláků z Olomouce do emigrace zaznamenat už od května 1864 do konce srpna, kdy bylo propuštěno 24 mužů do Bavorska (Mnichov) a 11 do saských Drážďan. Ve stejné době bylo 68 Poláků vráceno do Haliče. V září a říjnu však v zájmu získávání dobrovolníků pro armádu v Mexiku rakouské úřady pozastavily jiné formy uvolňování z internace.

³² MA Ol, fond. PK, kart 13.

³³ Srv. M. Paradowska, *Polacy w Meksyku i Ameryce Środkowej*, Wrocław 1985, s. 62–63; T. Łepkowski, *Polacy w Meksyku*, „Polska” 1968, nr 8, s. 21; T. Łepkowski, *Z dziejów kontaktów polsko-meksykańskich w XIX i XX w.*, „Etnografia Polska” 1970, t. 14, nr 2, s. 82.

³⁴ Moravská orlice 13.7.1864; Morava 16.7. 1864. Srv. též B. M. Długoszewski, *W kraju Azteków*, Warszawa 1967, s. 17.

³⁵ MA Ol, f. PK, kart. 11; Moravská orlice 21.10. a 26.10.1864.

³⁶ M. Paradowska, *op. cit.*, s. 64.

³⁷ Zd. Hájek, *op. cit.*, s. 534–535.

A teprve když v závěru roku 1864 bylo dosti zřejmé, že možnosti náboru mezi internovanými jsou vyčerpány, přikročily k přípravám jejich organizovaného propuštění do emigrace. Od 24. ledna 1865 začal v Olomouci organizovaný odsun skupin Poláků do Francie a Švýcarska a do konce února dosáhl jejich počet 492 jednotlivců. Vzhledem k tomu, že v Království bylo povstání již poraženo, mohli se také někteří volně vrátit do Haliče, část však byla transportována do Krakova.³⁸ Ještě ve dnech 4. a 6. dubna přibylo do Olomouce 40 Poláků z Hradce Králové, kde tak byl uzavřen internační tábor. Spolu s těmi, kteří v olomoucké pevnosti zbývali, byli pak 10. května 1865 propuštěni, 59 z nich do Anglie.³⁹ Toho dne tedy skončila internace Poláků v českých zemích vůbec; teprve 16. května zrušily rakouské úřady stav obležení v Haliči.

I přes všeobecně proklamované vytváření ústavního režimu tedy nezvolila rakouská vláda vůči účastníkům polského lednového povstání roku 1863 postup, který by byl analogický situaci v období listopadového povstání v letech 1830–1831. Tehdy sice nepovolila jeho prchajícím účastníkům pobyt v Haliči, ale umožnila jim emigrovat do třetího státu. Z mezinárodně politických i vnitropolitických důvodů se nyní rozhodla pro jejich internaci a vzápětí ji začala důsledně provádět. V průběhu internace rakouské úřady zpříšňovaly a zotročovaly její celkové podmínky přijímáním opatření vůči internovaným i vůči různým projevům podpory a sympatií ze strany českého obyvatelstva. Přechodná a přitom politicky i právně složitá situace internovaných Poláků byla zneužita ve prospěch jejich náboru pro armádu Maxmiliána Habsburského v Mexiku. Teprve poté a v souvislosti s porážkou povstání v Království polském mohla většina zbývajících emigrovat.

Havním místem organizační sítě internačních táborů na Moravě se vzhledem ke specifickým podmínkám stala Olomouc. Více než dvouletý nucený pobyt Poláků v olomoucké pevnosti se shodou okolností stal současně vyvrcholením i ukončením té funkce, kterou měla jako zařízení a nástroj rakouské politiky v jejím boji proti politicky nežádoucím osobám. Nedlouho poté, za rakousko-pruské války, se znovu potvrdilo, že olomoucká pevnost ztratila svůj význam vojenský.

³⁸ Od 1. listopadu 1864 do 10. května 1865 odjelo z Olomouce do Haliče 125 internovaných. Bližší souvislosti u jednotlivců se nepodařilo zjistit.

³⁹ MA Ol, f. PK, kart 11. K dosud uvedenému třeba poznamenat, že od 12.11.1864 do 20.11.1865 byl v kazematech olomoucké pevnosti spolu s dalšími vězněm politik a spisovatel Tadeusz Romanowicz. K tomu srov. – T. Romanowicz, *Ołomuniec. Wspomnienie z lat 1864–1865*, „Gazeta Literacka” 1871, Lwów, I, s. 2–8.